

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 10, No. 2:561-586, Summer 2021
Doi: 10.22059/jisr.2020.305189.1081

**Sociological Analysis of Female Students' Awareness about
Women's Employment in Islamic Society (Case Study: Female
Students at Tehran University)***

Mahtab Pouratashi¹
Asghar Zamani²

Received: April 26, 2020

Accepted: December 14, 2020

Abstract

Introduction: The issue of work and employment has been considered since the beginning of human life. Women's employment is one of the significant issues in different societies. There are pros and cons on women's employment. Hypotheses such as role multiplicity, role conflict, and role pressure suggest that employed women are more likely to be less healthy because of reasons such as greater responsibilities and workload, and the stress of multiple roles. In contrast, hypotheses such as role expansion and role aggregation suggest that employment, which has been added to traditional women's roles is positive and useful, because of increased self-esteem, higher income, and wider social support. Since women in today's society have a very positive effect on the advancement of society and a considerable population of students are now women, this study examines the awareness of female students about women's employment in the Islamic society.

Method: The research is applied and was conducted with a mixed view (quantitative and qualitative). The data for the first phase (qualitative) were collected by interview and the participants were 11 female students of Humanities at the University of Tehran. Based on the findings of this phase and with using the research literature, a questionnaire was developed and as a

---

* This paper is from independent research entitled "sociological analysis of female students' awareness about women employment in Islamic society".

1. Assistant Professor, Institute for Research and Planning in Higher Education (Corresponding author), m.pouratashi@irphe.ir

2. Assistant Professor, Institute for Research and Planning in Higher Education, a.zamani@irphe.ir

result, the data of the second (quantitative) phase was collected by survey method. The sample consisted of 132 undergraduate female students studied Humanities at the University of Tehran, using random sampling. After completing the questionnaires, data were analyzed using SPSS software.

Finding: The findings of the qualitative section indicate that the positive effects of women's employment can be categorized in four groups: individual and psychological, economic, knowledge and insight, and cultural and social. Also, negative effects can be classified into three groups: individual, family, and social. According to the findings, the reasons for women's employment can be grouped into three categories: knowledge and psychological, economic, and social. The findings of the quantitative part indicate that the level of awareness of female students about women's employment in the Islamic society is moderate. Significant differences were found between students' awareness of women's employment based on the variables: membership in Islamic student organizations, and use of religious programs of Radio and TV. According to the findings, higher education and religious knowledge and beliefs of family members are the most important factors affecting students' awareness about women's employment in Islamic society. In addition, from the respondents' point of view, the most important positive effects of women's employment is the increase of self-esteem and the most important negative effect is physical and mental fatigue.

Conclusion: This study was undertaken to assess the level of knowledge of female students about women's employment in the Islamic society. In addition, according to the findings, women's employment involves a combination of both positive and negative effects. Therefore, in order to benefit more from the positive effects and reduce the maximum negative effects of women's employment, it is necessary to identify and consider the effective factors. Considering issues such as the nature of the job and the volume and hours of employment of women is important factors that should not be overlooked.

Keywords: women's employment, students, Islam, Islamic society, Verses and Hadiths.

Bibliography

- Arber, S. (1991), "Class, Paid Employment, and Family Roles: Making Sense of Structural; Disadvantage, Gender, and Health Status", **Social Sciences and Medicine**, No. 32: 425–436.
- Azarbaijani, M. (2010), "Gender Justice and Women Employment", **Women Strategic Studies**, No. 46: 81–116. *(In Persian)*
- Banifatemeh, H., and Mahbod, N. (2010), "Employment Status of Women from the Perspective of Students", **Journal of Social Sciences**, No. 8: 25–48. *(In Persian)*
- Dizji, M., and Ketabfroush Badri, A. (2016), "Investigating the Factors Affecting Women's Employment with Emphasis on the Use of ICT", **Journal of Woman and Study of Family**, No. 34: 73–94. *(In Persian)*
- Domenico, D. M., and Jones, K. H. (2006), "Career Aspirations of Women in the 20th Century", **Journal of Career and Technical Education**, No. 2: 1–7.
- Elisia, L., Mussa, A., and Akarro, R. (2010), "Some Factors that Hinder Women Participation in Social, Political and Economic Activities in Tanzania", **Journal of Arts and Social Sciences**, No. 4: 1–10.
- Farahmand, M. (2009), "A Study of the Employment Status of Women in the International System (A Look At International Mechanisms and Organizations)", **Women Employment**. By: Leila Sadat Zafaranchi. Tehran: Center of Women and Family Affairs.
- Ghodrati, H. (2015). "Women's Employment Fluctuations in Iran and Its Deviations from the World Trends", **Quarterly Journal of Social Development**, No. 3: 29–52.
- Googerdchian, A., Tayyebi, K. and Ghazavi, E. (2014), "Effect of Female Employment on Gender Income Gap in Iran (1991-2011)". **Journal of Economic Modeling Research**, No. 17: 145–169. *(In Persian)*
- Heydari, A., and Dehghani, H. (2017), "A Qualitative Study on Consequences of Married Women Employment and Its Moderators: School Teaches in Delvar City", **Sociology of Social Institutions**, No. 8: 73–95. *(In Persian)*
- Ider, N., and Soltani, F. (2017), "Sociological Analysis of Factors Affecting Women's Job Selection (Case Study: Women in Ahvaz)", **Social Sciences**, No. 38: 207–236. *(In Persian)*
- ILO. (2018), **World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2018** – Global Snapshot. International Labour Office – Geneva: ILO
- Karimi, Z., Jahantigh, E., and Ebrahimi Pourfaez, S. (2016), "Women Status in Labor Market of Muslim and Non-Muslim Developing Countries (1995–2010)", **Women Studeis**, No. 15: 155–178. *(In Persian)*

- Masoudipour, S. (2016), “Concepts and Characteristics of Halal Business from the Perspective of Islam”. **Akhlagh**, No. 46: 49–69. *(In Persian)*
- Masti, E., and Fakhrai, S. (2014), “The Study of the Relationship between Women Employment and Their Social Health in Maragheh”, **Journal of Sociology Studies**, No. 24: 117–133. *(In Persian)*
- Michel, A. (1993), **Sociology of Family and Marriage**, Translated by F. Ardalan, Tehran: University of Tehran. *(In Persian)*
- Pouraghar, M. (2012), “Women, Employment and Moral Values”. **Proceedings of the Third Session on Strategic Ideas of Women and Family**, Tehran: Center for the Islamic-Iranian Model of Progress. p 199–218. *(In Persian)*
- RabiNetaj, A. A., and Rouhollahzadeh Andvari, A. (2010), “The Presence of Women in Society from the Perspective of Quran and Hadiths”, **Journal of Holy Quran Science and Knowledge**, No. 6: 145–168. *(In Persian)*
- Rafatjah, M., and Kheirkhah, F. (2012), “The Issues and Challenges of Women Employment in Iran from the View Point of Working Managers”. **Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies**, No. 2: 130–156. *(In Persian)*
- Rezaee, M. (2003), **Work and Religion**, Tehran: Research Institute for Islamic Culture and Thought. *(In Persian)*
- Riley Bowles, H. (2013), Psychological Perspectives on Gender in Negotiation. In M. K. Ryan and N. R. Branscombe (Eds.), **The SAGE Handbook of Gender and Psychology** (pp. 465–483), London, England: SAGE.
- Sadeghi, S., and Khademi, A. (2015), “Women’s Employment in the Last Four Decades Studies: A Meta-Analysis”, **Journal of Women in Culture and Arts**, No. 2: 243–256. *(In Persian)*
- Stiri, L., Tafazoli, H., and Soltani, A. (2019), “The Position of Women’s Employment in the Country’s Macro-Policies after the Islamic Revolution”, **The Islamic Revolution Approach**, No. 6: 159–181. *(In Persian)*
- Torkaman, S., and Fathi, S. (2016), “A Study of the Effect of Women Employment Concerns over the Quality of Their Lives”, **Quarterly Journal for Woman and Society**, No. 28: 13–25. *(In Persian)*
- Yaghi, A., and Alibeli, M. (2013), “The Impact of Selected Economic and Social Factors on Women Employment in the Public Sector in Eighteen Countries”. **Modern Management Science and Engineering**, No. 2: 145–160.
- Yousefi, A. A. (2010), “Strategic Policies in Women Employment from the Perspective of Islamic Teachings”, **Islamic Economics**, No. 39: 63–84. *(In Persian)*

تحلیل جامعه‌شناختی آگاهی دانشجویان دختر درباره اشتغال زنان در جامعه

اسلامی (مورد مطالعه: دانشجویان دختر دانشگاه تهران)*

مهتاب پورآتشی^۱

اصغر زمانی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۹/۲۴

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۲/۰۷

چکیده

اشتغال زنان از جمله موضوعات مطرح در جوامع مختلف است. این مطالعه با هدف بررسی آگاهی دانشجویان دختر درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی صورت گرفت. پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است و با دیدمان آمیخته (کمی و کیفی) انجام شد. گردآوری داده‌های بخش اول (کیفی) با روش مصاحبه صورت گرفت و مشارکت‌کنندگان ۱۱ تن از دانشجویان دختر رشته علوم انسانی دانشگاه تهران بودند. گردآوری داده‌های بخش دوم (کمی) به روش پیمایش صورت گرفت و ۱۳۲ دانشجوی دختر رشته‌های علوم انسانی شاغل به تحصیل در مقطع کارشناسی دانشگاه تهران به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. ابزار اصلی برای جمع‌آوری اطلاعات این بخش، پرسشنامه محقق‌ساخته بوده است. یافته‌های بخش کیفی بیانگر آن است که آثار مثبت اشتغال زنان در چهار مقوله فردی و روان‌شناختی، اقتصادی، دانش و بینش، و فرهنگی و اجتماعی، و آثار منفی در سه مقوله فردی، خانوادگی و اجتماعی قابل‌دسته‌بندی است. یافته‌های بخش کمی بیانگر آن است که میزان آگاهی دانشجویان دختر درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی در حد متوسط است. بین آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان براساس متغیرهای عضویت در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی شبکه‌های مجازی، عضویت در تشکل‌های اسلامی دانشجویی و استفاده از برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما تفاوت‌های معناداری مشاهده شد. براساس یافته‌های مطالعه، دانش و باورهای مذهبی اعضای خانواده و آموزش عالی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی هستند.

واژه‌های کلیدی: آیات و روایات، اسلام، اشتغال زنان، جامعه اسلامی، دانشجوی.

* مقاله علمی-پژوهشی مستخرج از پژوهش مستقل با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی آگاهی دانشجویان دختر نسبت به اشتغال زنان در جامعه اسلامی»

۱. استادیار، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی (نویسنده مسئول)، m.pouratashi@irphe.ir

۲. استادیار، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، a.zamani@irphe.ir

مقدمه و طرح مسئله

کار و اشتغال از ابتدای زندگی بشر مورد توجه بوده است (ایدرو و سلطانی، ۱۳۹۶: ۲۰۸). به هر میزان که درصد اشتغال نسبت به جمعیت فعال کشور بیشتر باشد، از میزان بیکاری پنهان کاسته می‌شود و روند تکاملی حرکت اقتصاد ملی به سوی تعادل، تسریع می‌شود (گوگردچیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۷). از جمله دغدغه‌های مهم هر نظام فکری که مدعی است برای اداره زندگی بشر برنامه دارد، موضوعات اقتصادی است. اسلام به‌عنوان کامل‌ترین دین الهی، مانند سایر ادیان الهی، شامل دستورهایی است که انسان برای سامان‌بخشیدن به زندگی مادی خود نیازمند است (مسعودی‌پور، ۱۳۹۵: ۵۰). قرآن کریم بر کارکردن بسیار تأکید دارد و به تعبیر زیبایی در این خصوص می‌فرماید «برای بشر جز آنچه کوشش کرده است، هیچ چیز وجود ندارد» (سوره نجم، آیه ۳۹). از جمله آثار اشتغال و کسب‌وکار از منظر آیات و روایات می‌توان به مواردی مانند سلامت و آرامش روحی و جسمی، عزت و شخصیت‌یافتن، کسب درآمد و آزادگی، کسب فضل الهی، و خدمت‌رسانی به جامعه اشاره کرد.

از سوی دیگر، زنان به‌عنوان نیمی از جمعیت، تأثیر مستقیمی در توسعه جامعه دارند (دیزجی و کتابفروش بدری، ۱۳۹۵: ۷۴). شرکت‌کردن زنان در فعالیت‌های اقتصادی از آغاز پیدایش بشر واقعیتی انکارناپذیر بوده است و زنان سهم عمده‌ای در تولید ملی داشته‌اند (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۴). با وقوع انقلاب صنعتی در اروپا و تبدیل کارهای خانگی به کارخانه‌ها و تبدیل نیروی انسان به نیروی ماشین، تحولاتی اساسی در شکل و مفهوم کار به‌وجود آمد و فعالیت اقتصادی زنان در مقابل دریافت مزد از خانه به کارخانه کشیده شد (آذربایجانی، ۱۳۸۸: ۸۶). قرن نوزدهم را می‌توان قرن حضور نظام‌مند زنان در مشاغل تعریف‌شده دولتی و خصوصی نامید و از مهم‌ترین مشاغل زنان، حضور آنان در صنعت نساجی و پوشاک بود؛ هرچند خدمات بخش‌های خانگی مانند پرستاری و آشپزی نیز طیف گسترده‌ای از مشاغل زنان را دربرمی‌گرفت (فرهمنده، ۱۳۸۸). براین اساس، همراه با دگرگونی‌هایی که در ساخت و کارکرد خانواده در جامعه مدرن انجام گرفته، پایگاه اجتماعی زنان نیز دگرگون شده است. صنعت و شهرنشینی به زنان این فرصت را داده است که در خارج از خانه به اشتغال بپردازند (ترکمن و فتحی، ۱۳۹۵: ۱۵). از اوایل دهه ۱۹۰۰، زنان برای دستیابی به فرصت برابر در اشتغال، حفظ و ارتقای شغلی تلاش کردند (یاقی و الیلی، ۲۰۱۳). در قرن بیستم، جهت‌گیری اشتغال زنان از شغل‌های سنتی به سمت مشاغل غیرسنتی و پیش‌تر مردانه تغییر

یافت (دومنیکو و جونز، ۲۰۰۶). مشارکت اقتصادی زنان در مشاغل خارج از خانه دستاورد تغییر و تحولات در مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع است که بر فرایندهای زیربنایی خود اثر می‌نهد و سهم خود را در زنجیره به هم پیوسته حیات اجتماعی برجای می‌گذارد (بنی فاطمه و مهبد، ۱۳۸۹: ۲۶).

امروزه با افزایش سطح سواد و ورود روزافزون به دانشگاه‌ها، زنان نیروی کار بالقوه‌ای هستند که محروم‌کردنشان از فرصت‌های شغلی در بازار کار نه فقط ظلم در حق آن‌هاست، بلکه به فرایند توسعه نیز ضربه وارد می‌کند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۶). اسلام به زن، استقلال اقتصادی بخشیده است تا مانند مردان از حق مالکیت و تصرف در اموال خویشتن، بدون نظارت و قیمومیت کسی بهره‌بردار و با اختیار خویش ثروتش را از راهی که نیاز می‌داند، صرف کند (ربیع نتاج و روح‌اله‌زاده اندواری، ۱۳۸۹). از نظر اسلام، زن هم می‌تواند در فعالیت‌های اجتماعی شرکت کند، مشروط بر اینکه به قوانین این حضور مقید باشد که لازمه این کار حفظ عفت و حیا و دوری از خودنمایی و اختلاط با مردان است (پوراصغر، ۱۳۹۱: ۲۰۶). این در حالی است که ورود زنان به حوزه اشتغال همواره فرازونشیب‌های خاص خود را داشته است (صادقی فسایی و خادمی، ۱۳۹۴: ۲۴۴) و اشتغال زنان، از بعدها گوناگون مانند از دید اجتماعی، اقتصادی، اسلامی و جنسیتی مورد بحث بوده است؛ برای مثال، از دید اجتماعی، ارزش‌های دنیای متجدد زنان را به مشارکت بیشتر در امور اجتماعی فرامی‌خواند و اسلام، ارزش‌های اصیل دینی بخش عمده وظیفه حفظ ارکان خانواده و تربیت فرزندان را برعهده زنان قرار داده است (یوسفی، ۱۳۸۹: ۶۴). مطابق با سازمان بین‌المللی کار^۱ (۲۰۱۸)، نرخ بیکاری جهانی زنان با ۶ درصد، تقریباً ۰/۸ درصد بیشتر از مردان است. پیش‌بینی شده است تا سال ۲۰۲۱، این نسبت در کشورهای توسعه‌یافته پایدار بماند و در کشورهای درحال توسعه و توسعه‌نیافته افزایش یابد.

در ایران بعد از انقلاب اسلامی تلاش‌های گسترده‌ای در جهت رشد و اعتلای زنان و مشارکت آنان در فعالیت‌های اجتماعی صورت گرفت؛ چنانکه در مقدمه قانون اساسی و برخی از اصول آن از جمله اصل ۲۱، حقوق زنان به‌عنوان یکی از موضوعات مهم در عرصه‌های سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری مورد توجه واقع شده است (استیری و همکاران، ۱۳۹۸). قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول متعددی، اصل آزادی اشتغال برای همگان را به

1. International labor organization

رسمیت شناخته و دولت را موظف ساخته است تا با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون، برای همه افراد، امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی برای احراز شغل ایجاد کند. همچنین دولت موظف شده حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین کند (اصول ۲۱، ۲۸ و ۴۳ قانون اساسی). قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران در ماده ۱۱۱۷، برای زوجه حق اشتغال و برای زوج تحت شرایطی حق مخالفت با اشتغال زوجه را قائل شده است.

به طور کلی، در دهه‌های اخیر، به موازات دگرگونی‌های اجتماعی، اشتغال از نیاز اقتصادی برای بخشی از زنان به خواست و مطالبه بسیاری از آنان تبدیل شده است. هم خود زنان باید درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی آگاهی داشته باشند تا بتوانند با اتکا به نظر والای دین مقدس اسلام از حقوق خود دفاع کنند و هم همه افراد جامعه باید بدانند که نظر اسلام در مورد فعالیت زنان و اشتغال زنان چیست. با توجه به آنچه ذکر شد و از آنجا که در جامعه امروز، زنان تأثیر بسیار مثبتی در پیشبرد جامعه دارند و جمعیت زیادی از دانشجویان را هم‌اکنون زنان تشکیل می‌دهند، تحقیق حاضر به بررسی آگاهی دانشجویان دختر درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی می‌پردازد. پرسش‌هایی که این پژوهش به آن‌ها پاسخ می‌دهد عبارت‌اند از: الف) دلایل اشتغال زنان چیست؟ ب) آثار مثبت و منفی اشتغال زنان کدام‌اند؟ ج) آگاهی دانشجویان در خصوص مسائل مرتبط با اشتغال زنان در جامعه اسلامی در چه سطحی است؟ د) چه عواملی بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی تأثیر می‌گذارد؟

مبانی نظری و چارچوب مفهومی

نظریه‌های اجتماعی اشتغال زنان را می‌توان در دو دسته نظم‌گرایان و توسعه‌گرایان جای داد. پارسونز از جامعه‌شناسان نظم‌گرا است که بر ضرورت تفکیک نقش‌ها و تقسیم‌کار تأکید کرده و آن را لازمه پیشرفت اقتصادی و صنعتی دانسته است. او معتقد است تخصیص و تفکیک نقش‌ها به حفظ نظام خانوادگی کمک می‌کند و مبنای اجتماعی کردن کودک است (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۷). براساس نظریه‌های مبتنی بر توسعه پایدار، زنان نه تنها در زمره محرومان و مصرف‌کننده برنامه‌های توسعه شمرده نمی‌شوند، بلکه عامل توسعه هستند. بدین ترتیب، آنان در زمره سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، و مدیر و بهره‌ور منافع توسعه به‌شمار می‌آیند (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۸). در ادامه گزیده‌ای از رویکردهای نظری در خصوص اشتغال با تأکید بر اشتغال زنان تشریح می‌شود:

- نظریه تواناسازی: براساس این نظریه، برآورده‌ساختن نیازهای اساسی از حقوق اولیه تمام افراد است و هر فردی باید امکان آن را داشته باشد که از تمام توانایی‌های خود استفاده کند؛ بنابراین زنان باید بیاموزند با خودباوری و پذیرش مسئولیت، چه در امور خانواده و چه در امور جامعه مشارکت کنند (گوگردچیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۰).
  - نظریه نئوکلاسیک: براساس این نظریه، سطح دستمزدها در بازار کار و در شرایطی که این بازار مطابق فرضیه‌های رقابتی عمل می‌کند، براساس ارزش نهایی عامل تولید (در اینجا نیروی کار) تعیین می‌شود (قدرتی، ۱۳۹۴: ۳۲). این نظریه بیان می‌دارد زنان به سبب بهره‌وری کمتر، در مقایسه با مردان از جایگاه و درآمد کمتری برخوردارند. این نظریه بخشی از مسائل مربوط به اشتغال زنان از جمله نقش‌های متعدد و مسئولیت‌های خانوادگی را توضیح می‌دهد (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۹).
  - نظریه تقسیم‌بندی بازار کار: مطابق این نظریه، می‌توان به جای اینکه تفاوت‌های جنسیتی را ناشی از ویژگی‌های ذاتی زنان دانست، حداقل قسمتی از آن را با نوع مشاغل نسبت داد (گوگردچیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴۹). در بخش زنانه بازار کار، تعداد مشاغل به صورت غیرواقعی محدود می‌شود. این محدودیت سبب تراکم در بخش زنانه بازار کار می‌شود و این عامل، دلیل اصلی پایین‌بودن جایگاه شغلی و دستمزدهای زنان است (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲: ۱۳۹).
  - نظریه جنسیتی: فرض اصلی نظریه جنسیتی آن است که موقعیت زنان در بازار کار و در خانه با یکدیگر مرتبط است و جزئی از یک نظام اجتماعی محسوب می‌شود که در آن، زنان تابع مردان هستند. نکته اصلی این نظریه، اختصاص کار خانگی به‌ویژه مراقبت از کودکان به زنان است (گوگردچیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۲).
- درمورد اشتغال زنان، فرضیات موافق و مخالف وجود دارد. پارسونز مخالف اشتغال زنان در بیرون از خانه است. از نظر پارسونز، زنان نباید در زندگی شغلی از الگوی مردانه پیروی کنند و در رقابت مستقیم با مردان طبقه خویش برآیند (حیدری و دهقانی، ۱۳۹۵: ۸۰). به عقیده او، زن وقتی شاغل است رقیب شوهرش می‌شود و نقش‌ها و وظایف آن‌ها درهم می‌آمیزد و مختل می‌شود و نظام خانواده به هم می‌ریزد (میشل، ۱۳۷۲). بارنت نیز معتقد است ایفای چند نقش عمده به صورت هم‌زمان، موجب زایل شدن انرژی محدود فرد می‌شود و زنان در پاسخگویی به انتظارات هر دو نقش خانوادگی و شغلی با کمبود انرژی و ناتوانی روبه‌رو می‌شوند (ایدر و

سلطانی، ۱۳۹۶: ۲۲۲). علاوه بر این، فرضیه‌هایی مانند تکرر نقش، تضاد نقش و فشار نقش حکایت از آن دارد که زنانی که به کار در ازای دستمزد می‌پردازند، بیشتر احتمال دارد به عللی مانند مسئولیت‌ها و حجم کاری بیشتر، و استرس ناشی از ایفای چند نقش، در وضعیت نامطلوب‌تری از نظر سلامت قرار گیرند. در مقابل فرضیه‌هایی مانند بسط نقش و تجمع نقش حکایت از آن دارند که نقش اشتغال که به‌عنوان نقش جدیدی به نقش‌های سنتی زنان اضافه شده - از طریق عزت نفس افزایش یافته، درآمد بیشتر و کسب حمایت اجتماعی گسترده‌تر - به‌عنوان یک امر مثبت و پرفایده در نظر گرفته می‌شود (مستی و فخرایی، ۱۳۹۳: ۱۱۹). براساس فرضیه اعتلای نقش، مشارکت فرد در فعالیت‌های ارزشمند اجتماعی زمینه‌های ارتقای سلامت فرد را فراهم می‌آورد (ایدر و سلطانی، ۱۳۹۶: ۲۲۲). برجسته‌ترین طرفداران معاصر اشتغال زنان، فمینیست‌ها هستند که اشتغال زنان را موجب استقلال مالی، افزایش اعتماد به نفس زنان و ورود آنان به عرصه عمومی جامعه می‌دانند (حیدری و دهقانی، ۱۳۹۵: ۷۹). فمینیست‌ها اعم از لیبرال موج اول تا فمینیست‌های مارکسیست، سوسیالیست و رادیکال در موج دوم در این نکته اتفاق نظر دارند که تبعیض جنسیتی در مورد زنان محکوم است و ریشه‌های آن را در پندارهای مردسالارانه جوامع سنتی می‌دانند (آذربایجانی، ۱۳۸۸: ۸۹). آن‌ها معتقدند زنان به‌ویژه در محیط‌های کاری استثمار می‌شوند و احتمال اینکه کمتر از مردان از خدمات و توجه بهره‌مند شوند، بیشتر است (ایدر و سلطانی، ۱۳۹۶: ۲۰۹).

با توجه به نقش و اهمیت اشتغال زنان در جامعه، پژوهش‌های گوناگونی در این زمینه صورت گرفته است. در مطالعه اشتغال زنان حیدری و دهقانی (۱۳۹۵) دو دسته دستاورد اجتماعی روان‌شناختی (شامل کسب مهارت‌های زندگی، خودکفایی اقتصادی و کسب هویت اجتماعی جدید) و آسیب‌های فردی نقشی (شامل بیماری جسمی-روانی، دلواپسی بابت نقش‌های خانگی و دغدغه‌های مرتبط با نقش حرفه‌ای) را مطرح کردند. نتایج مطالعه دیگری نشان داد اشتغال زنان نخست به سبب آثار اقتصادی آن یعنی کمک به اقتصاد خانواده و شتاب روند توسعه کشور از طریق به کارگرفتن مهارت، توانمندی و دانش آنان، و سپس به لحاظ آثار اجتماعی آن در دستیابی زنان به جایگاه و منزلت بالاتر و کسب هویت اجتماعی و ارتقای اعتماد به نفس و خودباوری در زنان ضرورت دارد (رفعت‌جاه و خیرخواه، ۱۳۹۲). رضایی (۱۳۸۲) آثار مثبت اشتغال زنان را موارد زیر بیان کرد: تقویت اقتصاد ملی، کمک به اقتصاد خانواده، حضور در عرصه‌هایی که زنان موفق‌تر عمل می‌کنند، پشتوانه مالی برای ایام پیری،

سلامت جسم و نشاط روحی، تأمین نیازهای اجتماعی و گسترش اخلاق اجتماعی. رایلی بولس^۱ (۲۰۱۳) در مطالعه اشتغال زنان، به این نتیجه رسید که یکی از دلایل تفاوت در پرداخت دستمزد به مردان و زنان تمایل کمتر زنان برای مذاکره در مورد دستمزدها یا درخواست افزایش آن است. الیسا و همکاران^۲ (۲۰۱۰) دریافتند سطح تحصیلات، مذهب و باورهای فرهنگی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده مشارکت زنان در فعالیتهای تولیدی است.

روش پژوهش

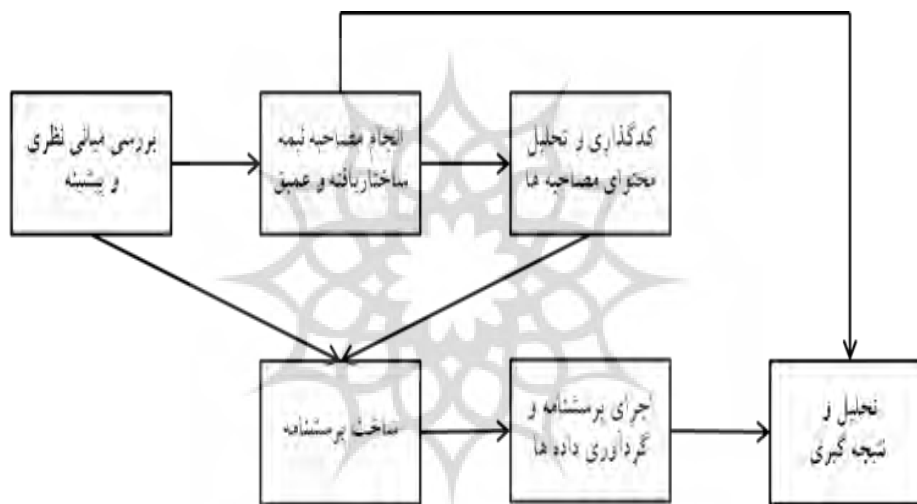
مقاله حاضر با هدف بررسی آگاهی دانشجویان دختر درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی انجام گرفته است. پژوهش از لحاظ هدف کاربردی است و با دیدمان آمیخته (کمی و کیفی) انجام شده است. بخش اول پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفت و گردآوری داده‌های این بخش، به روش مصاحبه انجام شد. نمونه پژوهش - که در پژوهش‌های کیفی مشارکت‌کننده نامیده می‌شود - را دانشجویان دختر رشته علوم انسانی دانشگاه تهران تشکیل دادند. مصاحبه و جمع‌آوری داده‌ها تا حد اشباع نظری، یعنی زمانی پیش رفت که پاسخ‌های تکراری به سؤالات داده شد. با توجه به این موضوع، با ۱۱ دانشجوی مصاحبه شد. قبل از شروع مصاحبه، اطلاعات مورد نیاز به مشارکت‌کننده ارائه شد و در حین مصاحبه نیز متناسب با پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان سعی شد با طرح سؤال‌های عمیق‌تر، اطلاعات کافی جمع‌آوری شود. سپس مصاحبه‌ها مکتوب شد و کدگذاری صورت گرفت. کدگذاری باز فرایندی تحلیلی است که از طریق آن، مفاهیم شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آنها در داده‌ها کشف می‌شود. بدین منظور، برای کدگذاری داده، متن مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه شد و کدها در قالب کلمه‌ها و مفاهیم مشخص شدند.

محاسبه روایی به روش تطبیق توسط اعضا و بررسی همکار صورت گرفت و محاسبه پایایی کدگذاری‌های انجام‌شده، با روش پایایی توافق بین دو کدگذار انجام شد. براساس یافته‌های این بخش و با بهره‌گیری از ادبیات پژوهش، پرسشنامه‌ای تنظیم شد. به دیگر سخن، بخش دوم به صورت میدانی انجام گرفت و از نظر میزان کنترل متغیرها از نوع غیرآزمایشی بود. جامعه آماری این بخش شامل دانشجویان دختر کارشناسی علوم انسانی شاغل به تحصیل در دانشگاه

---

1. Riley Bowles
2. Elisia

تهران هستند که ۱۳۲ نفر از آن‌ها به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. روایی ابزار تحقیق با استفاده از نظرات تعدادی از استادان صاحب‌نظر تأیید شد. به‌منظور تعیین پایایی ابزار تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده شد و برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بیشتر از ۰/۷ به‌دست آمد که نشانگر پایایی قابل قبول متغیرهای پرسشنامه است و بدین‌سان، محتوای پرسشنامه تأیید شد و در اختیار پاسخگویان قرار گرفت. اطلاعات به‌دست‌آمده، پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. مراحل انجام پژوهش به‌صورت شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. مراحل پژوهش

یافته‌های پژوهش

بخش اول (کیفی)

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، در گام نخست پژوهش از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده کردیم. براساس یافته‌های این بخش، از جمله آثار مثبت اشتغال زنان، افزایش عزت‌نفس و کارآمدی است. به بیان یکی از مشارکت‌کنندگان:

«کارکردن به من احساس اعتماد به‌نفس و عزت‌نفس می‌دهد. چند سال دارم وقت می‌گذارم و در رشته‌ای تحصیل می‌کنم و بعد از اتمام تحصیل، دوست دارم نتیجه علمی را که آموخته‌ام در شغلی که به آن مشغول می‌شوم، مشاهده کنم. الان هم‌زمان با تحصیل به‌صورت

پاره‌وقت در مؤسسه‌ای تدریس می‌کنم و از شغلم احساس رضایت دارم. به همین خاطر تمایل دارم پس از تحصیل به‌صورت جدی‌تر این شغل را پیگیری کنم» (م ۹).

یکی دیگر از مشارکت‌کنندگان گفت:

«برای تحصیل هزینه‌های مالی و زمان بسیاری را صرف می‌کنم و اگر بخواهم بعد از تحصیل در رشته‌ای که به آن علاقه دارم، شغلی نداشته باشم و در خانه بمانم، احساس افسردگی خواهم کرد و حس می‌کنم که هزینه‌هایی که پرداخت کرده‌ام، اسراف شده است» (م ۱). یکی از دیگر از مواردی که به‌کرات توسط مشارکت‌کنندگان بیان شد، موضوع اقتصادی بود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه چنین بیان کرد: «وقتی می‌بینم پدرم زحمت می‌کشد تا هزینه‌ی زندگی و تحصیل بچه‌هایش را تأمین کند و بتوانیم برای او مایه‌ی افتخار باشیم، می‌خواهم پس از اینکه مدرکم را گرفتیم، باز هم ادامه‌ی تحصیل بدهم و هم‌زمان هم شغلی داشته باشم تا بتوانم زحمات پدرم را جبران کنم» (م ۶). به سخن یکی دیگر از پاسخگویان، «هرچند که هر زمان که نیاز به پول داشته باشم، می‌توانم از پدرم پول بگیرم، وقتی خودم شاغل باشم و درآمد داشته باشم، پولی که درمی‌آورم یک چیز دیگر است و این استقلال مالی لذت‌بخش است» (م ۷).

آثار منفی اشتغال زنان نیز توسط مشارکت‌کنندگان مطرح شد. از جمله مواردی که برخی از آنان مطرح کردند، کاهش حضور زنان در منزل و نیز خستگی ناشی از فعالیت بیرون منزل بود. یکی از مشارکت‌کنندگان گفت:

«مادرم کارمند اداره است و معمولاً وقتی به خانه می‌رسد خسته است. مخصوصاً زمان‌هایی که روز شلوغی دارد و ارباب‌رجوع زیاد باشد، خیلی حوصله ندارد که درمورد دانشگاه من و مدرسه‌ی برادرم سؤال کند. به همین خاطر من بیشتر به امور تحصیلی برادرم رسیدگی می‌کنم» (م ۴).

درنهایت، نتایج کدگذاری و تحلیل بخش کیفی پژوهش در ارتباط با دلایل اشتغال زنان، آثار مثبت و منفی اشتغال زنان، و عوامل مؤثر بر آگاهی دانشجویان درباره‌ی اشتغال زنان در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. نتایج کدگذاری و تحلیل بخش کیفی پژوهش

دلایل اشتغال زنان	
مقوله	کد باز
دانشی و روان‌شناختی	افزایش اعتماد به نفس و خودباوری
اقتصادی	افزایش اطلاعات و تخصص استقلال مالی کسب اعتبار و قدرت
اجتماعی	ضرورت وجود بانوان در برخی از مشاغل دستیابی به جایگاه اجتماعی برابر با مردان کسب هویت اجتماعی بهره‌مندی از تحصیلات و مهارت‌های آموخته‌شده در خدمت به جامعه
عوامل مؤثر بر آگاهی درباره‌ی اشتغال زنان	
مقوله	کد باز
جامعه و خانواده	دانش و باورهای مذهبی اعضای خانواده دانش و باورهای مذهبی دوستان
رسانه‌های ارتباطی و اطلاعاتی	شرکت در مراسم و مناسبات مذهبی عضویت در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی شبکه‌های مجازی برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما
نهاد آموزش عالی	عضویت در تشکل‌های اسلامی دانشجویی دانشگاه
آثار مثبت اشتغال زنان	
مقوله	کد باز
فردی و روان‌شناختی	افزایش سطح عزت نفس سلامت و نشاط روحی زنان
اقتصادی	احساس کارآمدی کمک به اقتصاد خانواده استقلال مالی زنان
دانش و بینش	کمک به اقتصاد ملی افزایش بینش اجتماعی استقلال فکری زنان
فرهنگی و اجتماعی	گسترش مهارت‌ها و دانش اجتماعی افزایش آگاهی درباره‌ی مسائل جامعه توجه بیشتر به فرهنگ صرفه‌جویی و قناعت ارتقای پایگاه حقوقی

ادامه جدول ۱. نتایج کدگذاری و تحلیل بخش کیفی پژوهش

آثار منفی اشتغال زنان	
مقوله	کد باز
فردی	خستگی جسمی و تنش‌های روانی تغییر در ویژگی‌های زنان
خانوادگی	بروز طلاق عاطفی میان زن و مرد رسیدگی ناکافی به امور فرزندان کم‌شدن میل به فرزندآوری کاهش حضور زن در خانه خودداری از توجه و حرف‌شنوی از همسر اختلاف زوجین سخت‌شدن تصمیم‌گیری برای اوقات فراغت
اجتماعی	تعاملات ناخواسته با نامحرم

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، نتایج مقوله‌بندی کدها حکایت از آن دارد که دلایل اشتغال زنان شامل سه دسته دلیل دانشی و روان‌شناختی، اقتصادی، و اجتماعی است. آثار مثبت اشتغال زنان در چهار مقوله فردی و روان‌شناختی، اقتصادی، دانش و بینش، و فرهنگی و اجتماعی قابل‌دسته‌بندی است و آثار منفی شامل مقوله‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی است. همچنین جامعه و خانواده، رسانه‌های ارتباطی و اطلاعاتی، و نهاد آموزش عالی می‌توانند بر آگاهی دانشجویان درباره‌ی اشتغال زنان مؤثر باشند.

بخش دوم (کمی)

ویژگی‌های پاسخگویان

براساس یافته‌های به‌دست‌آمده از میان افراد مورد مطالعه، ۲۸/۷ درصد در تشکلهای اسلامی دانشجویی عضو هستند. ۱۸/۲ درصد به‌طور مداوم در مراسم و مناسبات مذهبی شرکت می‌کنند و ۴۳/۲ درصد در مناسبات مذهبی خاص (مانند ایام محرم و صفر) شرکت دارند. ۴۷ درصد پاسخگویان معمولاً پیگیر برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما هستند. ۲۰/۵ درصد حین یا قبل از تحصیلات دانشگاهی سابقه اشتغال داشته‌اند و ۴۰/۹ درصد در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی شبکه‌های اجتماعی عضو هستند.

بررسی میزان آگاهی دانشجویان در خصوص اشتغال زنان در جامعه اسلامی

یافته‌های مطالعه در خصوص میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان (جدول ۲) بیانگر آن است که در خصوص میزان آشنایی با آیات مرتبط با اهمیت کسب‌وکار و اشتغال، بیشترین فراوانی مربوط به میزان آشنایی کم (۴۰/۱۶ درصد) است. در خصوص میزان مطالعه و آشنایی با سیره عملی و سخنان ائمه اطهار (ع) در خصوص اهمیت کسب‌وکار و اشتغال، بیشترین فراوانی مربوط به میزان آشنایی متوسط (۴۸/۵ درصد) است. نتایج در خصوص میزان آشنایی با آیات و روایات مرتبط با آداب حضور زن در جامعه نیز نشان داد که بیشترین فراوانی دانشجویان آشنایی‌ای در حد متوسط (۳۱/۸ درصد) با آیات و روایات مرتبط با آداب حضور زن در جامعه دارند. در مورد میزان آشنایی با سیاست‌های اشتغال زنان در جمهوری اسلامی، بیشترین فراوانی مربوط به میزان آشنایی کم (۳۱/۸ درصد) است. به‌طور کلی، یافته‌ها نشان داد میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی برابر با ۹/۹۳ (از ۲۰ است) که نشان از سطح متوسط آگاهی دانشجویان دارد.

جدول ۲. میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی

انحراف معیار	میانگین	درصد	فراوانی	گویه
۱/۰۰	۲/۰۷	۳۱/۸	۴۲	خیلی کم
		۴۰/۲	۵۳	کم
		۱۹/۷	۲۶	متوسط
		۵/۳	۷	زیاد
		۳/۰	۴	خیلی زیاد
۱/۰۴	۲/۷۴	۱۴/۴	۱۹	خیلی کم
		۲۰/۵	۲۷	کم
		۴۸/۵	۶۴	متوسط
		۹/۸	۱۳	زیاد
		۶/۸	۹	خیلی زیاد
۱/۳۱	۲/۵۶	۲۹/۵	۳۹	خیلی کم
		۱۷/۴	۲۳	کم
		۳۱/۸	۴۲	متوسط
		۹/۸	۱۳	زیاد
		۱۱/۴	۱۵	خیلی زیاد

ادامه جدول ۲. میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی

انحراف معیار	میانگین	درصد	فراوانی	گویه
		۲۸/۰	۳۷	خیلی کم
		۳۱/۸	۴۲	کم
۱/۴۱	۲/۵۵	۱۲/۱	۱۶	متوسط
		۱۲/۹	۱۷	زیاد
		۱۵/۲	۲۰	خیلی زیاد
۴/۵۳	۹/۹۳			جمع کل

دلایل اشتغال زنان در جامعه اسلامی

به منظور بررسی دلایل اشتغال زنان، از پاسخگویان خواسته شد تا اهمیت هریک از گویه‌ها را در طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای نمره دهند. بر پایه داده‌ها و نتایج جدول ۳، مهم‌ترین دلایل اشتغال زنان، از دیدگاه پاسخگویان عبارت‌اند از: افزایش اعتماد به نفس و خودباوری (با میانگین ۴/۳۴)، کسب هویت اجتماعی (با میانگین ۴/۲۸)، و استقلال مالی (با میانگین ۳/۹۳).

جدول ۳. دلایل اشتغال زنان

رتبه	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	افزایش اعتماد به نفس و خودباوری	۴/۳۴	۰/۹۵
۲	کسب هویت اجتماعی	۴/۲۸	۰/۹۶
۳	استقلال مالی	۳/۹۳	۰/۹۹
۴	بهره‌مندی از تحصیلات و مهارت‌های آموخته شده در جهت خدمت به جامعه	۳/۸۸	۰/۸۷
۵	ضرورت وجود زنان در بخشی از مشاغل	۳/۳۴	۰/۹۱
۶	افزایش اطلاعات و تخصص	۳/۲۷	۰/۹۴
۷	کسب اعتبار و قدرت	۳/۲۱	۰/۹۲
۸	دستیابی به جایگاه اجتماعی برابر با مردان	۳/۱۱	۰/۹۴

آثار مثبت و منفی اشتغال زنان در جامعه اسلامی

بررسی دیدگاه دانشجویان در خصوص آثار مثبت و منفی اشتغال زنان (جدول ۴) بیانگر آن است که از دید پاسخگویان، بیشترین آثار مثبت اشتغال زنان افزایش سطح عزت نفس (با میانگین ۴/۵۲) و پس از آن، استقلال مالی (با میانگین ۴/۲۶) است.

نتایج مربوط به پیامدهای منفی اشتغال زنان (جدول ۳) نشان داد بیشترین پیامد منفی از دیدگاه دانشجویان عبارت است از خستگی جسمی و روحی (با میانگین ۴/۳۱) و پس از آن، کاهش حضور زن در خانه (با میانگین ۴/۱۲).

جدول ۴. آثار مثبت و منفی اشتغال زنان

آثار مثبت			
رتبه	گویه	میانگین	انحراف معیار
۱	افزایش سطح عزت نفس	۴/۵۲	۰/۸۹
۲	استقلالی مالی زنان	۴/۲۶	۰/۹۹
۳	سلامت و نشاط روحی زنان	۴/۰۷	۰/۹۵
۴	کمک به اقتصاد خانواده	۴/۰۲	۰/۹۶
۵	احساس کارآمدی	۳/۸۴	۰/۹۴
۶	افزایش بینش اجتماعی	۳/۸۱	۰/۸۷
۷	استقلال فکری زنان	۳/۶۴	۰/۹۱
۸	ارتقای پایگاه حقوقی	۳/۵۲	۰/۹۴
۹	گسترش مهارت‌ها و دانش اجتماعی	۳/۴۴	۰/۹۳
۱۰	افزایش آگاهی درباره مسائل جامعه	۳/۱۸	۰/۹۶
۱۱	توجه بیشتر به فرهنگ صرفه‌جویی و قناعت	۳/۱۱	۰/۹۷
۱۲	کمک به اقتصاد ملی	۳/۰۲	۰/۹۶
پیامدهای منفی			
۱	خستگی جسمی و روحی	۴/۳۱	۰/۹۸
۲	کاهش حضور زن در خانه	۴/۱۲	۰/۹۴
۳	بروز طلاق عاطفی میان زن و مرد	۳/۹۶	۰/۹۵
۴	رسیدگی ناکافی به امور فرزندان	۳/۹۲	۰/۹۶
۵	کم شدن میل به فرزندآوری	۳/۷۴	۰/۹۹
۶	خودداری از توجه و حرف‌شنوی از همسر	۳/۶۱	۰/۹۶
۷	اختلاف زوجین	۳/۴۲	۰/۹۵
۸	تغییر در ویژگی‌های زنان	۳/۱۳	۰/۹۳
۹	تعاملات ناخواسته با نامحرم	۳/۰۱	۰/۹۷
۱۰	سخت شدن تصمیم‌گیری برای اوقات فراغت	۲/۹۴	۰/۹۶

مقایسه میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی

نتایج بررسی میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان براساس متغیرهای مورد مطالعه در جدول ۵ ارائه شده است. با توجه به نتایج، بین آگاهی درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی در دو گروه دانشجویان عضو در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی و دانشجویان غیرعضو، تفاوت معناداری در سطح پنج درصد مشاهده شد. همچنین تفاوت آگاهی بین دو گروه دانشجویانی که مخاطب برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما بودند و گروه دیگر تفاوت معناداری در سطح ۵ درصد وجود داشت. در نهایت، براساس نتایج، دانشجویانی که عضو تشکلهای اسلامی دانشجویی بودند، نسبت به دانشجویان غیرعضو آگاهی بیشتری درمورد اشتغال زنان در جامعه اسلامی داشتند.

جدول ۵. نتایج آزمون مقایسه میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	t	سطح معناداری
عضویت در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی شبکه‌های مجازی	بله	۱۱/۰۴	۲/۳۳۴	۰/۰۲۱
	خیر	۹/۱۶		
عضویت در تشکلهای اسلامی دانشجویی	بله	۱۱/۷۸	۲/۸۵۱	۰/۰۰۶
	خیر	۹/۱۸		
استفاده از برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما	بله	۱۰/۷۹	۲/۰۴۱	۰/۰۴۳
	خیر	۹/۱۷		

نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه برای مقایسه میزان آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی براساس شرکت در مراسم و مناسبات مذهبی تفاوت معناداری را نشان داد ($F = ۱۰۲/۰۵۷$, $Sig = ۰/۰۰۰$). بدین صورت که نتیجه آزمون دانکن نشان داد دانشجویانی که در چنین مراسم‌هایی شرکت نمی‌کنند، دارای سطح پایین‌تری از آگاهی نسبت به دانشجویانی هستند که در مراسم‌ها و مناسبات مذهبی شرکت می‌کنند (جدول ۶).

جدول ۶. نتایج آزمون دانکن

Subset for alpha = 0.05		وضعیت شرکت در مراسم و مناسبات	متغیر
۲	۱	مذهبی	
	۵/۴۱	خیر	
۱۲/۶۴		گاهی (در زمان‌های خاص مانند ایام محرم و صفر)	میزان آگاهی درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی
۱۳/۰۸		بسیار	

عوامل تأثیرگذار بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی

یافته‌های مربوط به عوامل تأثیرگذار بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی نشان داد از نظر پاسخگویان، دانش و باورهای مذهبی اعضای خانواده در رتبه اول تأثیرگذاری بر آگاهی دانشجویان قرار دارد و پس از آن، آموزش عالی و عضویت در تشکلهای اسلامی دانشجویی قرار می‌گیرند (جدول ۷).

جدول ۷. عوامل تأثیرگذار بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان

انحراف معیار	میانگین	درصد	فراوانی	گویه
		-	-	خیلی کم
		۲/۳	۳	کم
۰/۷۱	۳/۹۶	۲۰/۵	۲۷	متوسط
		۵۵/۳	۷۳	زیاد
		۲۲/۰	۲۹	خیلی زیاد
		۷/۶	۱۰	خیلی کم
		۱۰/۶	۱۴	کم
۱/۱۴	۳/۴۶	۲۸/۸	۳۸	متوسط
		۳۳/۳	۴۴	زیاد
		۱۹/۷	۲۶	خیلی زیاد
		۵/۳	۷	خیلی کم
		۹/۱	۱۲	کم
۰/۹۹	۳/۴۵	۳۱/۸	۴۲	متوسط
		۴۲/۴	۵۶	زیاد
		۱۱/۴	۱۵	خیلی زیاد

ادامه جدول ۷. عوامل تأثیرگذار بر آگاهی دانشجویان درباره اشتغال زنان

انحراف معیار	میانگین	درصد	فراوانی	گویه
۰/۹۲	۳/۸۴	-	-	خیلی کم
		۱۱/۴	۱۵	کم
		۱۷/۴	۲۳	متوسط
		۴۷/۰	۶۲	زیاد
۱/۱۹	۳/۲۵	۲۴/۲	۳۲	خیلی زیاد
		۱۰/۶	۱۴	خیلی کم
		۱۵/۹	۲۱	کم
		۲۴/۲	۳۲	متوسط
۱/۲۱	۳/۸۷	۳۵/۶	۴۷	زیاد
		۱۳/۶	۱۸	خیلی زیاد
		۴/۵	۶	خیلی کم
		۱۲/۱	۱۶	کم
		۱۷/۴	۲۳	متوسط
		۲۳/۵	۳۱	زیاد
		۴۲/۴	۵۶	خیلی زیاد

عضویت در تشکل‌های اسلامی دانشجویی

دانش و باورهای مذهبی دوستان

دانشگاه (محتوای آموزشی، مدرس، فرهنگ دانشگاه و...)

بحث و نتیجه‌گیری

امروزه نمی‌توان نقش و جایگاه زنان در جامعه را انکار کرد؛ چرا که زنان بخش قابل توجهی از پیکره اجتماع را تشکیل می‌دهند و نقش مهمی در رشد و تعالی انسان و جامعه انسانی دارند. این مطالعه اهدافی مانند دلایل اشتغال زنان، آثار مثبت و منفی اشتغال زنان، و آگاهی دانشجویان دختر درباره مسائل مرتبط با اشتغال زنان در جامعه اسلامی را واکاوی کرد. نتایج کدگذاری مصاحبه‌ها در بخش کیفی نشان داد دلایل اشتغال زنان را می‌توان در سه گروه دانشی و روان‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی دسته‌بندی کرد. براساس میانگین به‌دست‌آمده نظرات در یافته‌های بخش میدانی پژوهش، افزایش اعتمادبه‌نفس و خودباوری، استقلال مالی و کسب هویت اجتماعی به‌ترتیب مهم‌ترین دلایل مربوط به هریک از گروه‌های دانشی و روان‌شناختی، اقتصادی و اجتماعی هستند. اینکه موضوع استقلال مالی زنان برای مشارکت در جامعه و اشتغال آنان حائز اهمیت باشد نکته‌ای است که می‌تواند تحت تأثیر عوامل گوناگونی همچون فرهنگ خانواده و اجتماع قرار گیرد یا از شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حاکم بر محیط و جامعه

تأثیر بپذیرد. این موضوع با نتیجه پژوهش رفعت‌جاه و خیرخواه (۱۳۹۲) که مهم‌ترین علت اشتغال زنان را مسائل و مشکلات مالی و اقتصادی خانواده مطرح می‌کنند، هم‌راستا است. براساس مصاحبه‌های صورت‌گرفته، آثار مثبت اشتغال زنان در چهار مقوله فردی و روان‌شناختی، اقتصادی، دانش و بینش، و فرهنگی و اجتماعی قابل‌دسته‌بندی است و آثار منفی شامل سه مقوله فردی، خانوادگی و اجتماعی است. نتایج آماری بخش میدانی پژوهش نشان می‌دهد بیشترین آثار مثبت اشتغال زنان، افزایش سطح عزت‌نفس و پس از آن، استقلال مالی است. نتایج مربوط به پیامدهای منفی اشتغال زنان نیز نشان داد بیشترین پیامد منفی از دیدگاه پاسخگویان، خستگی جسمی و روحی و پس از آن، کاهش حضور زن در خانه است. در رویکردهای مثبت مانند اعتلای نقش و بسط نقش نیز اشتغال زنان با آثار مثبت مانند افزایش عزت‌نفس و درآمد بیشتر مطرح شده که در جهت ارتقای سلامت زنان مورد تأکید است. آریب (۱۹۹۱) نیز درآمد زنان را فرصتی دانسته که زنان بتوانند به نحو مثبت بر شرایط زندگی خود و خانواده تأثیرگذار باشند. یافته‌های مطالعات پیشین نیز آثار مثبت اشتغال زنان را مطرح کردند. رفعت‌جاه و خیرخواه (۱۳۹۲) استقلال مالی را از جمله آثار مثبت اشتغال زنان، و خستگی جسمی و تنش روانی را از آثار منفی اشتغال زنان بیان داشتند که با نتیجه این قسمت از پژوهش هم‌راستا است. همچنین حیدری و دهقانی (۱۳۹۵) در مطالعه خود به دستاوردهایی مانند داشتن اعتمادبه‌نفس، حس مفیدبودن، احساس آرامش و امید به آینده تحت مقوله کسب مهارت‌های زندگی و دستاورد استقلال با عنوان خودکفایی اقتصادی اشاره کردند که با یافته‌های پژوهش حاضر از این حیث همخوانی دارد. براساس یافته‌های به‌دست‌آمده، نمی‌توان به‌صورت مطلق از آثار مثبت یا منفی اشتغال زنان صحبت کرد، بلکه این امر ترکیبی از دو رویکرد مثبت و منفی است؛ بنابراین برای بهره‌مندی بیشتر از آثار مثبت و کاهش حداکثری آثار منفی اشتغال زنان، باید عوامل اثرگذار شناسایی و مورد توجه قرار گیرد. در نظر گرفتن ماهیت شغل و حجم و ساعات اشتغال زنان از مواردی است که نباید از نظر دور داشت. خستگی ناشی از اشتغال می‌تواند علاوه بر تأثیرات منفی جسمانی، فشار روحی‌ای بر زنان وارد کند که پیامدهایی در مسئولیت‌های زندگی خانوادگی افراد خواهد داشت. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود تا براساس توانایی‌های زنان، آیین‌نامه‌ها و مقرراتی وضع شود که متناسب با شرایط آنان برای اشتغال باشد. همچنین برخی مصوباتی که درباره اشتغال زنان است و تاکنون به اجرا درنیامده یا به‌صورت ناقص اجرایی شده است، برجسته شود؛ برای مثال، می‌توان به آیین‌نامه کسر ساعات موظفی کاری زنان سرپرست خانوار، مرخصی

نه‌ماهه زایمان با حقوق و مزایا، و بازنشستگی با ۲۵ سال سابقه خدمت اشاره کرد. تصویب و اجرای این آیین‌نامه‌ها می‌تواند از خستگی جسمی و روحی، مدت کم حضور زنان در خانواده، رسیدگی به فرزندان و بسیاری از آسیب‌های دیگر جلوگیری کند.

یافته‌های مطالعه بیانگر آن است که دانشجویان آشنایی‌ای در حد متوسط با اهمیت کسب‌وکار و اشتغال در سیره عملی و سخنان ائمه اطهار (ع) و نیز آیات و روایات مرتبط با آداب حضور زنان در جامعه اسلامی داشتند. براساس نتایج، بین آگاهی درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی در دو گروه دانشجویان عضو در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی و دانشجویان غیرعضو تفاوت معناداری مشاهده شد. بدین شکل که دانشجویانی که در کانال‌ها و گروه‌های مذهبی عضویت دارند، دارای آگاهی بیشتری درباره اشتغال زنان در جامعه اسلامی هستند. از همین رو پیشنهاد می‌شود کانال‌ها و گروه‌های مذهبی مرتبط در دانشگاه‌ها تقویت شود. همچنین ضمن استفاده از ظرفیت داخلی این کانال‌ها و گروه‌ها، از ظرفیت کانال‌ها و گروه‌های خارج از دانشگاه نیز استفاده شود. برای تحقق این مهم لازم است معاونت دانشجویی یا فرهنگی دانشگاه نسبت به پایش، گزینش و شناساندن کانال‌ها و گروه‌های مذهبی به دانشجویان دختر اقدام کند تا زمینه حضور و فعالیت آن‌ها در این کانال‌ها فراهم شود. تفاوت آگاهی بین دو گروه دانشجویانی که از برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما استفاده می‌کردند با گروه دیگر که استفاده نمی‌کردند، معنادار بود. بدین صورت که دانشجویانی که از برنامه‌های مذهبی و دینی صداوسیما استفاده می‌کردند، آگاهی بیشتری از سایرین داشتند. در همین زمینه پیشنهاد می‌شود ضمن گسترش این‌گونه برنامه‌ها در رسانه ملی، توجه ویژه‌ای نیز به پخش این برنامه‌ها، سریال‌ها یا فیلم‌ها برای دانشجویان خصوصاً دانشجویان ساکن خوابگاه به عمل آید. براساس نتایج، دانشجویانی که عضو تشکل‌های اسلامی دانشجویی بودند، در مقایسه با دانشجویان غیرعضو، آگاهی بیشتری درمورد اشتغال زنان در جامعه اسلامی داشتند. این موضوع ضرورت وجودی و تقویت تشکل‌های اسلامی دانشجویی در دانشگاه‌ها را نمایان می‌سازد. در همین رابطه، پیشنهاد می‌شود تعاملات بین اعضای تشکل‌های اسلامی دانشجویی با سایر دانشجویان غیرعضو به‌عنوان یک رسالت از تشکل‌های اسلامی به‌منظور جذب و بالندگی دانشجویان در زمینه‌های دینی و مذهبی مورد تأکید واقع شود. درنهایت، پیشنهاد می‌شود تا موقعیت‌های شغلی مناسب برای زنان، با توجه به سطح سواد و مهارت آنان، و همچنین ویژگی‌های شغلی برنامه‌ریزی شود و با ایجاد شرایط فرهنگی مناسب، زمینه بروز و ظهور توانمندی‌های زنان در

عرصه اجتماعی و اقتصادی فراهم شود. مجموع شرایط فوق، نقش و رسالت آموزش عالی را بسیار حساس‌تر از آنچه هست می‌کند؛ چرا که بازار کار از دانش‌آموختگانی استفاده می‌کند که محصول دانشگاه و نظام آموزش عالی باشند. زمینه اشتغال و آگاهی زنان برای خدمت در جامعه اسلامی به‌جز خانواده و جامعه، در دانشگاه شکل می‌گیرد و پرورش می‌یابد و آنان را برای محیط‌های کاری آماده و مهیا می‌سازد.

منابع

- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۸)، «عدالت جنسیتی و اشتغال زنان»، **مطالعات راهبردی زنان**، شماره ۴۶: ۸۱-۱۱۶.
- استیری، لیلا، تفضلی، حسین و علیرضا سلطانی (۱۳۹۸)، «جایگاه اشتغال زنان در سیاست‌های کلان کشور بعد از انقلاب اسلامی»، **فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی**، شماره ۶: ۱۵۹-۱۸۱.
- ایدر، نبی‌اله و فخرالدین سلطانی (۱۳۹۶)، «تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گزینش شغل زنان در خارج از منزل (مطالعه موردی: زنان شهر اهواز)»، **علوم اجتماعی**، شماره ۳۸: ۲۰۷-۲۳۶.
- بنی‌فاطمه، حسین و نازیلا مهبد (۱۳۸۹)، «جایگاه اشتغال زنان از منظر دانشجویان»، **علوم اجتماعی**، شماره ۸: ۲۵-۴۸.
- پوراصغر، مرضیه (۱۳۹۱)، «بانوان، اشتغال و ارزش‌های اخلاقی»، **مجموعه مقالات سومین نشست اندیشه‌های راهبردی زن و خانواده**. تهران: انتشارات مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت.
- ترکمن، سولماز و سروش فتحی (۱۳۹۵)، «تحلیل اثرهای اشتغال زنان بر کیفیت زندگی آنان (مطالعه موردی: زنان شاغل در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)»، **فصلنامه علمی-پژوهشی زن و جامعه**، شماره ۲۸: ۱۳-۲۵.
- حیدری، آرمان و حمیده دهقانی (۱۳۹۵)، «واکاوی کیفی پیامدهای اشتغال زنان متأهل و بسترهای تعدیل‌کننده آن (مورد مطالعه: معلمان آموزش و پرورش شهر دلواری)»، **فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی**، شماره ۸: ۷۳-۹۵.
- دیزجی، منیره و آرش کتابفروش بدری (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال زنان با تأکید بر استفاده از ICT»، **فصلنامه زن و مطالعات خانواده**، شماره ۳۴: ۷۳-۹۴.
- ربیع‌نتاج، علی‌اکبر و عالیه روح‌اله‌زاده اندواری (۱۳۸۹)، «حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات»، **پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم**، شماره ۶: ۱۴۵-۱۶۸.
- رضایی، مجید (۱۳۸۲)، **کار و دین**. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- رفعت‌جاه، مریم و فاطمه خیرخواه (۱۳۹۲)، «مسائل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی»، **فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی**، شماره ۲: ۱۵۶-۱۳۰.
- صادقی فسایی، سهیلا و عاطفه خادمی (۱۳۹۴)، «فراتحلیل چهار دهه پژوهش در موضوع اشتغال زنان»، **زن در فرهنگ و هنر**، شماره ۲: ۲۴۳-۲۵۶.

- فرهمند، مریم (۱۳۸۸)، «بررسی وضعیت اشتغال زنان در نظام بین‌الملل (نگاهی به سازوکارها و سازمان‌های بین‌المللی)». **اشتغال زنان**، به کوشش: لیلاسادات زعفرانچی، تهران: مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
- قدرتی، حسین (۱۳۹۴)، «فرازوفرود اشتغال زنان در ایران و تفاوت آن با روندهای جهانی». **فصلنامه توسعه اجتماعی**، شماره ۳: ۲۹-۵۲.
- کریمی، زهرا، جهان‌تیغ، الهام و سهند ابراهیمی پورفائز (۱۳۹۵)، «جایگاه زنان در بازار کار کشورهای درحال توسعه مسلمان و غیرمسلمان (۱۹۹۵-۲۰۱۰)»، **پژوهشنامه زنان**، شماره ۱۵: ۱۵۵-۱۷۸.
- گوگردچیان، احمد، طیبی، کمیل، و عفت قضاوی (۱۳۹۳)، «اثر اشتغال زنان بر شکاف درآمدی جنسیتی در ایران (۱۳۷۰-۱۳۹۰)»، **فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی**، شماره ۱۷: ۱۴۵-۱۶۹.
- مستی، الهام و سیروس فخرایی (۱۳۹۳)، «بررسی رابطه بین وضعیت اشتغال زنان با میزان سلامت اجتماعی آنان (مورد مطالعه: زنان شهر مراغه)»، **مطالعات جامعه‌شناسی**، شماره ۲۴: ۱۱۷-۱۳۳.
- مسعودی‌پور، سعید (۱۳۹۵)، «مفهوم‌شناسی و شاخص‌های کسب‌وکار حلال از دیدگاه اسلام»، **فصلنامه علمی-ترویجی اخلاق**، شماره ۴۶: ۴۹-۶۹.
- میشل، آندره (۱۳۷۲). **جامعه‌شناسی خانواده و ازدواج**، ترجمه فرنگیس اردلان، تهران: دانشگاه تهران.
- یوسفی، احمدعلی (۱۳۸۹)، «سیاست‌های راهبردی در اشتغال زنان از دید آموزه‌های اسلامی»، **فصلنامه اقتصاد اسلامی**، شماره ۳۹: ۶۳-۸۴.
- Arber, S. (1991), "Class, paid employment, and family roles: making sense of structural disadvantage, gender and health status". **Social Science and Medicine**, No 32: 425-436
- Domenico, D.M., & Jones, K.H. (2006), "career aspirations of women in the 20th Century". **Journal of Career and Technical Education**, No 2: 1-7.
- Elisia, L., Mussa, A. & Akarro, R. (2010), "Some factors that hinder women participation in social, political and economic activities in Tanzania. **Journal of**, No 4: 1-10.
- ILO. (2018), **World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2018** – Global snapshot. International Labour Office – Geneva: ILO
- Riley Bowles, H. (2013), Psychological perspectives on gender in negotiation. In M. K. Ryan & N. R. Branscombe (Eds.), **The SAGE handbook of gender and psychology** (pp. 465-483). London, England: SAGE.
- Yaghi, A. & Alibeli, M. (2013), "The impact of selected economic and social factors on women employment in the public sector in Eighteen Countries". **Modern Management Science & Engineering**, No 2: 145-160.